visat.

Tardor 2016

Tove Jansson i les històries de la Vall dels Mumin

Elena Martí Segarra

L'artista i escriptora finlandesa de llengua sueca Tove Jansson (1914-2001) —de qui recentment s'ha celebrat el centenari del naixement— va deixar-nos un llegat d'un valor i d'una vigència incommensurables, tal com palesen les traduccions a més de 44 llengües dels seus llibres, venuts per milions arreu del món. Avançada de molt a l'època que li va tocar viure i amb una joventut marcada per la guerra i la devastació del seu país, l'obra de Jansson, tanmateix, està imbuïda d'un innegociable esperit de llibertat i d'una profunda joia de viure. Aquesta filosofia, en part heretada de l'ambient bohemi en què va créixer —el seu pare era escultor, i la seva mare, il·lustradora i artista gràfica—, va guiar la seva trajectòria vital i professional, caracteritzada per un rebuig absolut als convencionalismes socials i per una defensa fèrria de l'exercici de la creativitat. De fet, la seva consigna va ser *Labora et Amare*, un lema senzill però contundent, amb què feia una clara declaració de principis, i que va convertir en l'exlibris de la seva biblioteca personal.

L'any 1940 el primer Mumin va aparèixer a les pàgines de la revista satírica finlandesa *Garm*, per a la qual treballava com a il·lustradora. Més endavant, ella mateixa va explicar que, de fet, el seu primer Mumin l'havia gargotejat durant unes vacances en una de les parets del vàter exterior de la casa on la família passava l'estiu, arran d'una discussió amb un dels seus dos germans petits sobre el filòsof Kant. Havia volgut dibuixar-hi «la criatura més lletja imaginable», i a sota hi va escriure «Kant». Curiosament, una versió més simpàtica i grassoneta d'aquest animaló inicial va esdevenir la seva creació més emblemàtica i la que li va proporcionar fama mundial. A partir d'aleshores, l'artista va anar inventant tota una sèrie de personatges originals i imaginatius que van conformar la gran família dels Mumin. L'èxit immediat d'aquestes criatures, i la seva popularitat actual, rau sens dubte en la sinceritat i la solidesa del missatge que transmeten; i és que en Jansson vida i obra van anar sempre de la mà. Bé

inspirant-se en les persones que li van ser més properes —el seus pares, la seva parella, les seves amistats, etc.—, o bé com a *àlter egos*, va donar vida a un univers d'allò més real i coherent, a uns éssers inoblidables de personalitats complexes i molt ben definides. Així, al llarg de més de tres dècades, les aventures dels Mumin van deixar constància dels episodis i records que més la van afectar.

Va estudiar art a Estocolm i a Hèlsinki, i més tard a París i a Roma; just abans que comencés la Segona Guerra Mundial, però, va instal·lar-se definitivament a la capital finlandesa.

La guerra va trasbalsar profundament els Jansson. El xicot gran era al front i vivien en la incertesa del seu parador, patint per si aconseguiria tornar amb vida. L'any 1941, en ple conflicte, Tove va pintar un quadre fonamental: un colpidor retrat de la seva família, que va titular precisament *La família.* Hi apareix al centre, amb els pares a banda i banda i els germans a sota: Per Olov amb l'uniforme militar i Lars angoixat per si també el cridarien a files. Hi ha qui argumenta que també és un retrat de Finlàndia. D'altra banda, la guerra va tenir un efecte decisiu en el futur de l'artista, a més de separar-la d'aquelles amistats que van haver de fugir del país. En una carta del 1944 a la seva millor amiga, la fotògrafa jueva d'origen rus Eva Konikoff, escrivia: «És una guerra d'homes. Veig què se'n farà, de la meva carrera, si em caso: o bé em convertiré en una mala pintora o en una mala esposa; a més, no vull donar a llum fills perquè després els matin en qualsevol guerra futura». Va ser a partir d'aleshores, doncs —tot just amb 27 anys—, que va descartar formar una família pròpia i va centrar-se definitivament en el seu quefer artístic. I ja el 1945, va plasmar l'angoixa i el dolor d'aquella època al seu primer llibre sobre els Mumin: *Els Mumin i la gran inundació*, al qual va seguir *Un cometa a la Vall dels Mumin*, del 1946. Tots dos parlen de catàstrofes i hi apareixen criatures que han d'abandonar les llars, igual que la gent d'Hèlsinki, que fugia de casa seva per por de les bombes.

L'èxit internacional li va arribar el 1951, quan *El barret del mag* (1948) fou traduït a l'anglès amb el títol *Finn Family Moomintroll*. En aquest tercer volum de la sèrie hi va reflectir dues experiències clau: el seu enamorament d'una dona casada, la directora teatral Vivica Bandler, i la transformació interior que li va comportar el fracàs d'aquesta breu però apassionada relació. Dos nous personatges apareixen a escena: Tiuhti i Viuhti/Tofslan i Vifslan, en finlandès i

suec, respectivament (la T i la V representen sens dubte Tove i Vivica). Sempre van junts i agafats de la mà, i duen una maleta el contingut de la qual no mostren a ningú. El que hi ha a dins és un gran robí, símbol del seu amor. La homosexualitat a Finlàndia va ser il·legal fins al 1971, i per això calia custodiar i mantenir el robí en secret. D'altra banda, la «Mårran» («the Groke», en anglès), una criatura fosca, gegant i monstruosa que gela tot el que toca, les persegueix. La Mårran simbolitza la por, la societat, les convencions..., però cobeja el contingut de la maleta perquè, com tothom, també necessita amor. El tema principal d'*El barret del mag*, tanmateix, és un barret màgic que transforma tot el que hi cau a dins. El petit trol Mumin hi cau sense voler i acaba convertit en un ésser abominable i irreconeixible. El pobre se sent tremendament afligit, perquè els seus amics no el reconeixen i l'aïllen. Només la mare Mumin el tractarà com si res, perquè sabrà qui és al moment, sense dubtar-ne ni un segon. Tove expressa així el profund vincle que l'unia a la seva mare i el reconfortant poder del seu amor. La transformació de Mumin representa la transformació de Jansson mateixa, normalment tan alegre i vital, arran del desengany amorós: una vivència que la va sumir en un període de tristesa i reflexió i que, naturalment, va afectar el seu art. En una carta del 1947 escriu a Vivica: «Sé que ara mateix tota la meva pintura passa per un procés de canvi: es fa més forta i més vívida, i això és gràcies a tu. Amb línies i colors no n'hi ha prou; cal que tinguin expressió, energia i intensitat, encara que sigui la intensitat de la desesperació».

Arran de la popularitat del llibre, el 1954 un agent londinenc va viatjar a Hèlsinki per proposar-li un acord lucratiu per dibuixar setmanalment sis tires còmiques dels Mumin per al diari *London Evening News.* Els còmics dels Mumin van esdevenir un èxit immediat, i en un parell d'anys ja apareixien a 120 diaris d'arreu del món i els llegien 12 milions de lectors. A partir del 2014, amb motiu del centenari del naixement de l'autora, l'editorial CocoBooks ha començat a publicar la traducció al català i al castellà dels volums que recullen les tires còmiques que va crear del 1954 al 1959, encara inèdits al nostre país. Entre el 1960 i el 1975 va ser el seu germà Lars, també un il·lustrador de talent, qui se'n va fer càrrec.

Malgrat la fama i els beneficis econòmics proporcionats pels còmics, Tove va començar a sentir-se pressionada pel fet d'haver de crear «per obligació», perquè això li minava la inspiració i no li deixava

espai ni per pintar ni per escriure. Aquest breu període de crisi va acabar l'hivern del 1956, quan en una festa va conèixer Tuulikki Pietilä, l'artista gràfica finlandesa que no va trigar a convertir-se en la seva companya de vida. La relació amb Pietilä va inspirar el següent llibre dels Mumin, *L'hivern dels trols* (1957), en què s'introdueix un nou personatge, anomenat Too-ticki, Tuulikki, que guiarà el petit trol Mumin a través de les penúries de l'hivern, tal com Pietilä va guiar i acompanyar Tove d'ençà d'aleshores i durant gairebé quatre dècades.

Els Mumin passen gran part del seu temps envoltats d'aigua, bé sigui navegant o en alguna illa, i és que els Jansson van estiuejar anys i anys a l'arxipèlag de Pellinki, al golf de Finlàndia. La infantesa de Tove i els seus germans va transcórrer enmig del mar, marcada pel contacte amb la natura i la vida a l'aire lliure: excursions a altres illes, pícnics, bivacs, aventures, tempestes... Tal com explica Sophia Jansson, neboda de Tove: «Si llegeixes els llibres dels Mumin, hi ha moltes coses que a la gent li semblen absolutament fantàstiques, mentre que per a mi són del tot normals. A Finlàndia és el que es fa a les illes, el que sempre s'ha fet».

Tan crucials van ser aquests records per a Tove que entre el 1964 i el 1965 ella i Tuulikki van construir-se la pròpia casa a la minúscula illa de Klovharu. Allà, en un refugi senzillíssim, sense aigua corrent ni electricitat, totes dues podien escapar de les pressions de la ciutat durant els mesos d'estiu i dedicar-se plenament a treballar. A Klovharu hi va recrear la sensació de llibertat de quan era petita. Va convertir aquell racó de món en una mena de santuari on pintava, tallava fusta, esculpia, dibuixava, escrivia, es banyava, navegava, pescava. En definitiva, on la ferotgia dels elements —els torbs i els freqüents temporals marins que assotaven l'erma «illa enfadada», com ella l'anomenava— la feien sentir viva.

L'any 1970 va començar a escriure el seu darrer volum sobre els Mumin, *Final de novembre.* Mentre redactava el llibre, va haver d'afrontar una pèrdua personal devastadora: la seva mare va emmalaltir i es va morir durant l'estiu. A la tardor, va reprendre la feina; però, havent perdut el pare el 1958 i ara la mare, s'adonava que el món de la seva infantesa anava desapareixent, i per això la història és tan extraordinàriament melancòlica. Un nou personatge, en Toft, arriba a casa dels Mumin, però aquesta vegada no hi troba ningú. Amb la desaparició de la mare, la llar dels Jansson, com la dels

Mumin, mai més no va tornar a ser la mateixa, i d'aquí que l'autora decidís posar-hi punt i final.

L'any següent, encara profundament afectada per l'absència de la mare i per fugir de les implacables negociacions i assumptes comercials referents als cèlebres Mumins, Jansson i Pietilä van resoldre fer la volta al món. Va ser llavors que va escriure *El llibre de l'estiu*, la seva primera incursió en la ficció per a adults i una mena d'homenatge a la seva mare. Mitjançant una sèrie d'episodis, retrata la relació, molt basada en la realitat, entre la seva neboda de sis anys, Sophia, i la seva àvia (la mare de Tove) durant un dels últims estius que van passar plegades a l'illa.

El 1992, després de vint-i-vuit estius a Klovharu, el clima extrem i la ferocitat del mar havien deixat de significar l'aventura per a Jansson i Pietilä —totes dues a la setantena— i els inspiraven por. Se sentien grans i fràgils, i van abandonar l'illa i no hi van tornar mai més. Tove Jansson va morir el 2001, amb 87 anys; Tuulikki Pietila va seguir-la vuit anys més tard.

Actualment, Moomin Characters, l'empresa fundada per Tove i el seu germà Lars per vetllar pels drets d'imatge de les seves creacions, és una de les companyies més rendibles de Finlàndia. A la majoria de llars finlandeses hi ha algun objecte relacionat amb els Mumin: una tovallola, un plat de plàstic infantil o una tassa de cafè per a adults. Són omnipresents en la vida de la nació: a la televisió, al teatre, a l'escola, i fins i tot als segells postals o en la decoració dels avions de Finnair!

Però si escrivim aquest article avui és perquè els Mumin —tan ingenus i despreocupats, i amb l'amor constant pels petits plaers de la vida— han aconseguit traspassar les fronteres de la seva vall nòrdica i entusiasmar grans i petits d'arreu d'Europa, dels Estats Units o del Japó, on hi ha una autèntica febre Mumin i el 2017 s'hi obrirà un parc temàtic, el primer fora de Finlàndia.

Enllaços d'interès:

Pàgina oficial de Tove Jansson, amb informació exhaustiva de la seva trajectòria professional i nombroses fotografies, imatges i vídeos que n'il·lustren la biografia.

Un magnífic documental de la BBC Four, on s'analitzen els paral·lelismes entre les ficcions dels Mumin i la vida de Jansson.

Pàgina de l'editorial COCOBOOKS. La col·lecció completa de còmics de Tove Jansson en català i castellà.